

Plaček, Miroslav

K adaptaci a využití antických fortifikací na Peloponésu ve středověku

Archaeologia historica. 2010, vol. 35, iss. 1-2, pp. 463-480

ISSN 0231-5823 (print); ISSN 2336-4386 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/128164>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

K adaptaci a využití antických fortifikací na Peloponésu ve středověku

MIROSLAV PLAČEK

Abstrakt: Jedním z produktů dějin Řecka jsou fortifikace. Mnohé se proměňovaly, jiné zanikly (Tíryns) nebo byly obnoveny. Příkladem využití od antiky do počátku 19. století je Larissa nad Argem či Akrokorinth, koncem středověku zanikla Glarentza (následník antické Kylléné), stejně o něco později Starý Pylos (po Koryphasionu). V Naupliu překryla antickou akropoli benátská pevnost, což byl i osud Methóné, byzantský základ měly Monemvasia a pevnost v Patrasu, středověkými novostavbami byly mimo jiné hrad Chlemutzi a komplex Mistry. Pozoruhodná podobnost konstrukcí je mezi fortifikacemi z 5.–4. století př. n. l. (Messéné, Aigosthéna ad.) s pozdně štaufskými hrady (hranolové věže, zdvo z bosovaných kvádrů).

Klíčová slova: Fortifikace – hrad – Peloponés – starověk – středověk.

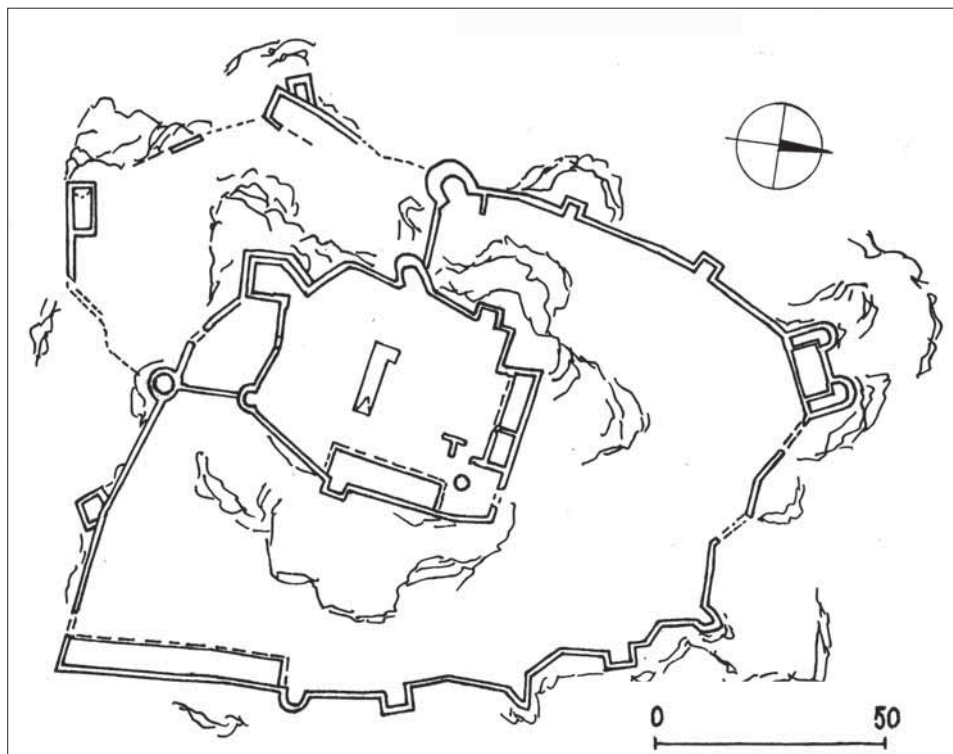
Modification and Usage of Ancient Fortifications on the Peloponnesus in the Middle Ages

Abstract: Fortifications are among the products of Greek history. Many have been modified, others ceased to exist (Tíryns) or were restored. Examples of continuous usage from antiquity to the early 19th century are Larissa and Akrokorinth. Glarentza (formerly the ancient Kylléné) and Old Pylos (once Koryphasion) ceased to function in the late Middle Ages. In Nauplion, a Venetian fortress was built on the site of an ancient acropolis, which was also the case for Methóné. Monemvasia and the stronghold in Patras had Byzantine roots, while new mediaeval constructions included the Chlemutzi castle and the Mistry complex. There is a remarkable similarity between fortifications from 5th–4th centuries BC (Messéné, Aigosthéna and others) and late Stauff castles (prismatic towers, masonry of rough-hewn blocks).

Key words: Fortification – castle – Peloponnesus – antiquity – Middle Ages.

Všestranně úžasné Řecko je plné stop mnoha civilizací a dějinných zvrátů, v jejichž důsledku se některé jeho fortifikace proměňovaly, jiné natrvalo zanikly nebo byly obnoveny. K předloženému hrubému nástinu vývoje byl zvolen Peloponés, kde jsou produkty středověku a raného novověku dílem sledovatelné na četných vedutách a historických plánech. Smyslem příspěvku přirozeně není dopodrobna řešit problematiku následnosti opevnění daného prostoru za domácí badatele, ale upozornit na některé nepochybné skutečnosti a varianty, jejichž doklady autor ze značné části ověřil formou autopsie. Poznatky pokládám za zajímavé již proto, že u nás takové jevy ze známých historicko-geografických příčin prostě zkoumat nemůžeme. Z výše uvedených důvodů nebudou v plném rozsahu použity podrobné citace, ale zato širší soupis literatury, která se dotýká především středověkých lokalit, mimochodem dlouho stojících na okraji zájmu veřejnosti a koneckonců i badatelů. Přitom je dlužno dodat, že šlo hlavně o domácí populaci a její vědecké představitele, které oslnila velkolepost světa jejich starověkých předků.

Prvním příkladem využití zbytků starověkých konstrukcí ke zřízení středověké pevnosti je Larissa nad Argem. Vypíná se nad městem s četnými relikty staveb, dokonce mykénského původu, a je z ní překrásný výhled na Argolidu, na níže položený pahorek druhé (starověké) akropole Aspis, vedle něhož se navíc zřetelně rýsuje komplex chrámů Apolona a Athény. Z mykénské doby na Larisse pochází suterén dlouhého stavení uprostřed nádvoří jádra, jenž je střechovitě zaklenut do sebe zaklesnutými plochými balvany, k čemuž nacházíme obdobu v kasematách nedalekého Tírynthu. Nejvýraznější úsek klasické (helénské [?]) hradby se nachází na východní straně jádra. Pevnost žila neuvěřitelně dlouhým životem a přirozeně se neustále proměňovala. Byzantský hrad dobyli (snad v roce 1211), přestavěli a rozšířili příslušníci elity latinského císařství nastoleného po dobytí Konstantinopole v roce 1204. Po athénských vévodech z rodu de la Roche přišli ke konci 14. století Benáčané. V letech 1460–1540 Turci několikrát Larissu i nedaleký Nauplion obsadili a opět ztratili, což vždy

Obr. 1. Argos, Larissa – hrubý situační plán lokality podle autora.

Abb. 1. Argos, Larissa – Grober Lageplan, Skizze vom Verfasser.

Obr. 2. Argos, Larissa – východní strana hradního jádra s kvádrovým antickým zdívem. Foto autor.

Abb. 2. Argos, Larissa – Ostseite der Kernburg mit antikem Quadermauerwerk. Foto vom Verfasser.

vedlo ke zdokonalování opevnění. Tehdy obě pevnosti obdržely bašty a rondely (hlavně Nauplion), avšak neuměly bastion na jihu jádra Larissy je produktem turecké fortifikační iniciativy. Pevnost naposledy hrála svou roli v roce 1821, kdy ji v osvobozené válce dobyl řecký vojevůdce Demetrios Ypsilanti.

Také velká výšinná fortifikace nad ruinami starověkého Korintu, zvaná logicky Akrokorint, byla již podle předpony rozlehlou akropolí antického města. Její rozsah je v podstatě dán antikou, pouze opevnění první a druhé brány, vybíhající příchozímu vstříc, a hlavně rezidence achajského vévody na strmém západním vrcholu jsou středověkého původu. Přestože akropole sloužila snad již v 7. století př. n. l., nejstarší části fortifikace jsou o tři sta let mladší, ale většina pochází z poloviny 6. století po Kristu. Zhruba tehdy císař Justinian I. napravil škody, jež roku 521 natropilo východořímskému městu katastrofální zemětřesení. Jeho dílo bylo natolik kvalitní, že město přežilo slovanskou okupaci a Geoffroi I. de Villehardouin musel Akrokorint pět let obléhat, než se ho v roce 1210 zmocnil. Jeho druhý syn Guillaume v polovině století vystavěl již zmíněné nevelké rezidenční jádro s typickým francouzským donjonem na hranaté podstavě. Ani opevnění vylepšená na počátku 15. století nezabránilo dobytí Turky, k němuž došlo v roce 1458. Turci Akrokorint extenzivně využívali, o čemž svědčí ruiny mešit, a pod ním v troskách živořilo osídlení, které teprve po zemětřesení v roce 1858 přenesli na místo dnešního Korintu. Opevnění naposledy vylepšili Benátčané okolo roku 1700 a znaky jejich činnosti nese opevnění první brány. V roce 1715 museli Benátčané Peloponés vyklidit a Akrokorint už dále nehrál žádnou podstatnou vojenskou roli.

Glarentsa je opuštěné bývalé město s menším hradem na výběžku pobřeží v sousedství dnešní obce Killini. Glarentsu založil krátce po roce 1210 Geoffroi I. de Villehardouin (synovec stejnojmenného kronikáře) a využil k tomu polohy starověké Kylléné a zbytků její fortifikace. Plochu zhruba 16 ha rozdělovala hradba na dvě části a ta obvodová místy obsahuje i rozměrné fragmenty starověkých zdí. Město zaniklo po obsazení Peloponésu (lat. Morea) Turky okolo roku 1460. Zčásti se dochoval a archeologicky byl odkryt hlavní chrám, velikostí a proporcemi blízký zbytku posledního gotického kostela v nedaleké Andravidě, ostatek areálu města píle venkovanů proměnila na pole a sady. Dosud zřetelný je i obvod nevelkého městského hradu, který však postačoval, neboť 6 km jižně stojí nejlépe dochovaný hrad Peloponésu. Řecky se nazývá Chlemutz a jeho zakladatel Geoffroi II. de Villehardouin ho v roce 1238 pojmenoval Clairmont. Byl vystavěn již v gotickém slohu a představuje nejčistší ukázkou západního hradu tehdejší doby v Řecku, ale na rozdíl od hradu Pontikokástro (fr. Beauvoir) v přístavním Katákolonu nemá antického předchůdce. Působivá a dobře zachovaná architektura bezvěžového jádra s obvodovou zástavbou obsahuje mimo jiné rozměrný sál a kapli s apsidou v síle zdi. Na hradě (patrně střídavě s Glarentzou [?]) achajští (morejští) vévodové francouzského původu mincovali (srov. COINS 2010).

Nauplia (Nauplion, novořecky Nafplio) má rovněž prastarý původ a jeho jméno se odvíjí od bájného Poseidónova syna Nauplia. Především ve městě pod hradem (zv. Akronauplion) se nalézají fragmenty objektů z klasického a helénistického období, na hradě jsou překryty mnohými produkty pozdějších stavebních činností a také památkově nepřilíš citlivou zástavbou pavilony moderního hotelu. Hrad zabírá protáhlý vrchol skalnatého hřbetu, který na jedné straně spadá srázem do moře, na druhé se k němu tulí zástavba města, jež bylo k němu přihrazeno. Na severu se opevnění města táhlo po okraji moře a zbylo i místo pro přístaviště. Čelo hradu se nalézá pod strmě stoupající skalou výšiny Palamidi. Převyšuje hrad o více než 100 m a nazývá se podle Naupliova syna. Protože se z členitého temene kopce dal komplex hradu a města snadno ohrozit, v letech 1685–1715 ho zajistili Benátčané zajímavou moderní pevností. Přístup k městu a hradu přerušoval obezděný příkop napájený mořskou vodou a chránil ho rondel, bastion a masivní barbetová hradba. Dotčeným rondelem končilo vysunuté opevnění hradu, do něhož z boku ústila serpentina příjezdní cesty. Předhradí hrazené středověkou hradbou (v čele zdvojenou) přerušila další hradba s barbetami, kterou zboku chránila oblá bašta. Další příčná hradba již obsahuje pozdně římskou zeď a především ze zadu přiloženou hranolovou věž. Starší zdivo využívá i středověká

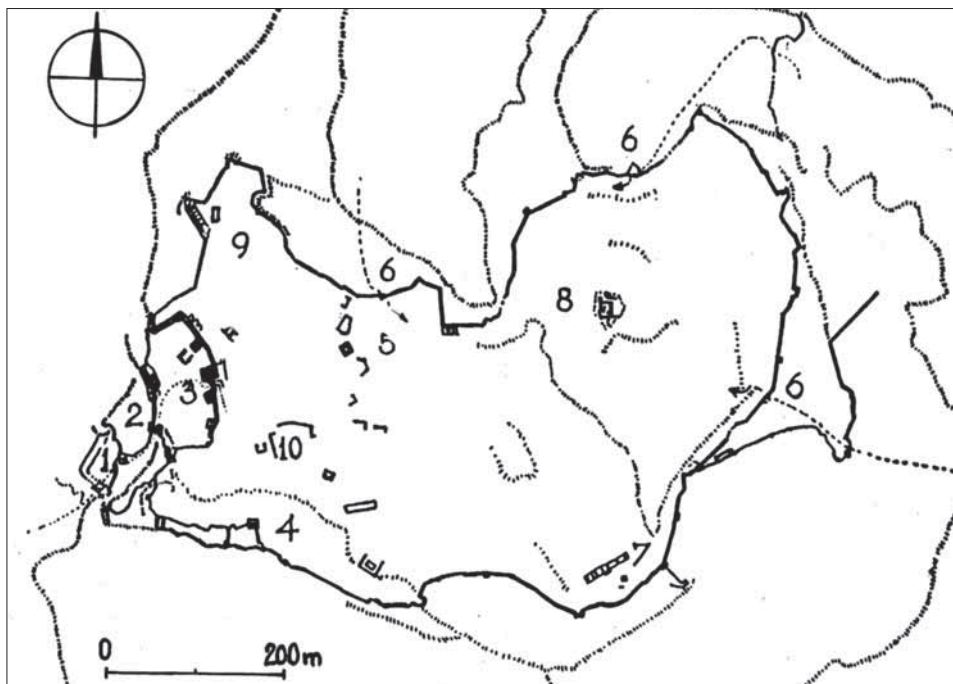

Obr. 3. Střechovitá klenba mykénského suterénu na Larisse (nahore), klenba z Týrinthu, tentokrát přečnělková (dole). Foto autor.

Abb. 3. Dachförmiges Gewölbe des mykenischen Untergeschosses auf Larissa (oben), Gewölbe aus Tiryns, diesmal ein Kraggewölbe (unten). Foto vom Verfasser.

hradba, která lemuje okraje, ale zástavba a detaily jsou již téměř nečitelné. Osudy Nauplia jsou téměř shodné s Argem, větší důležitost však měl za osvobozeneckých válek, kdy byl načas, v letech 1828–1834, hlavním městem Řecká.

Světoznámy Týryns mykénského původu zabral nizoučký skalnatý výchoz v dokonale rovině Argolidy na spojnici mezi Argem a Naupliem. Jeho mohutné zdi z kyklopského zdiva, umožňující zřízení kasemat, jej činily téměř nedobytným v době vzniku, ale pro obranu nevýhodná nížinná poloha, a navíc v blízkosti dvou ekonomických center (Argos, Nauplion) způsobila jejich upřednostnění a nějakou dobu po dobytí byl již v 11. století př. n. l. opuštěn a nikdy již nevyužit. Dojem z Týrinthu zesiluje jednak jeho archeologický odkryv a žel i dílčí „zvýrazňující“ dostavby některých úseků, k čemuž došlo při zabezpečování po ukončení hlavních výzkumů 19. a 20. století. V současnosti probíhá nevelká (převážně revizní) archeologická činnost v dolní (severní) části lokality.

Obr. 4. Akrokorint – situační plán (podle Corinth 1967, Fig. 12, doplněno autorem). Legenda: 1 – příkop a opevnění první brány, 2 – opevnění s druhou branou, třetí brána v linii antické hradby, 4 – západní vrchol s franckým hradem, 5 – mešita, 6 – další brány, 7 – horní pramen, 8 – východní vrchol s chrámem Afrodity, 9 – zbytky domů, 10 – byzantská cisterna.

Abb. 4. Akrokorinth – Lageplan (nach Corinth 1967, Abb. 12, ergänzt vom Verfasser). Legende: 1 – Graben und Befestigung des ersten Tors, 2 – Befestigung mit zweitem Tor, drittes Tor in der Flucht der antiken Stadtmauer, 4 – westlicher Gipfel mit fränkischer Burg, 5 – Moschee, 6 – weitere Tore, 7 – obere Quelle, 8 – östlicher Gipfel mit Tempel der Aphrodite, 9 – Häuserreste, 10 – byzantinische Zisterne.

Obr. 5. Akrokorint – věž z kvadrů vpravo od třetí brány je z větší části antická. Vpravo nahoře vyčnívá donjon hradu Guillaume de Villehardouin. Foto autor.

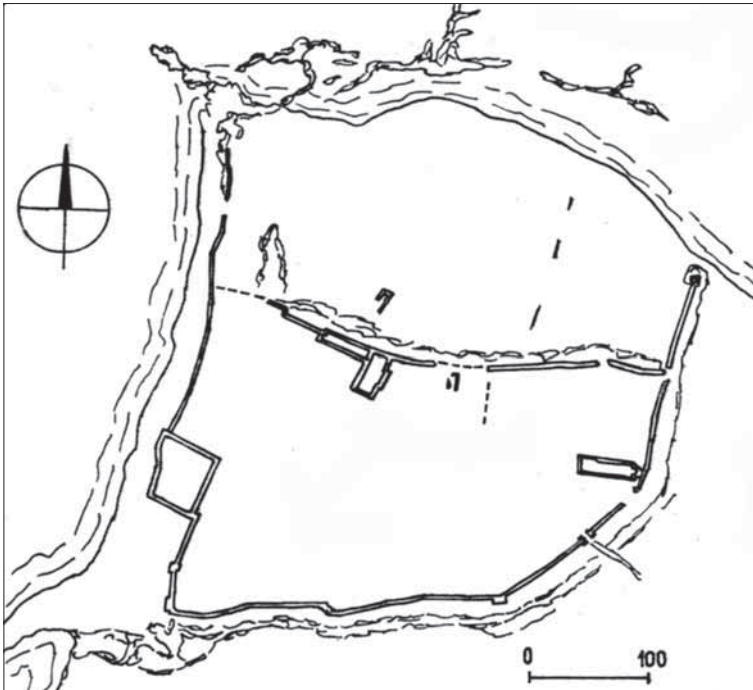
Abb. 5. Akrokorinth – Der Turm aus Quadern rechts vom dritten Tor ist größtenteils antik. Oben rechts ragt der Donjon der Burg von Guillaume de Villehardouin hervor. Foto vom Verfasser.

Mořskou branou západního Řecka je přístav Patras (Pátra). Město se vyznačuje moderní urbanistickou strukturou, neboť vzniklo na volné ploše po poslední totální devastaci za protitureckého povstání v roce 1821. Podle veduty z roku 1690, tedy z doby dříve než Morosiniho a dočasného benátského intermezza na Peloponésu (1686–1715), však už osada měla rozptýlený venkovský charakter. Středověké sídliště, kde po záboru Franky vystřídal latinský arcibiskup ortodoxního metropolitu, zřejmě zcela upadlo již v souvislosti s násilným převzetím osmanskými Turky roku 1460 a několika zemětřeseními. Ojedinelé pozůstatky antického (římského) i středověkého centra současný rozvrh města nikterak neovlivnily. Zůstala však akropole v rozsahu Justinianova díla z poloviny 6. století a zhruba v té podobě úspěšně sloužila až do dobytí Guillaumem de Champlitte, prvním morejským vládcem, na začátku 13. století. Frankové po úpravách využili obvodní hradby a do východního koutu areálu vložili nevelké kompaktní jádro, jež vyděloval obezděný příkop a hradba s hranolovými věžemi a do severního boku vetkli masivní hranatý donjon. Jihovýchodní bašta a západní rondel jsou nesporně pozdější. Pevnost byla i Turky dlouho, ale nijak intenzivně využívána a teprve relativně nedávno došlo k jejímu památkovému zabezpečení.

Důležitou středověkou i novověkou pevností původem patrně z pozdní doby římské bylo Methóné (Methóni). Vzhledem k dlouhodobému držení Benátskou republikou mělo též italské jméno Modon a pevnost zabírala nevelký poloostrov, jehož kosa jako vlnolam a molo chránila přístav. Strategicky situované místo bylo osídleno a údajně opevněno ve 4. století př. n. l., ale pozitivně je známo, že tam v roce 533 n. l. formoval oddíl k tažení do Afriky věhlasný vojevůdce Belisarius. Pevnost a přístav se ve 12. století staly základnou pirátů, kterou dobyli Benátčané, jimž ji zase v roce 1204 odňal Geoffroi I. de Villehardouin a zahájil odtud výboj k vytvoření svého budoucího dominia. Benátčané ho však již dva roky nato vytlačili k severu, takže byl nucen zaměřit se na Arkadii, Elidu a Achaiu, kde se usadil, a pevnost obnovili ve standardní podobě nepřilíš velké městské osady (cca 180 × 400 m) ohrazené hradbou zpevněnou četnými hranolovými věžemi.

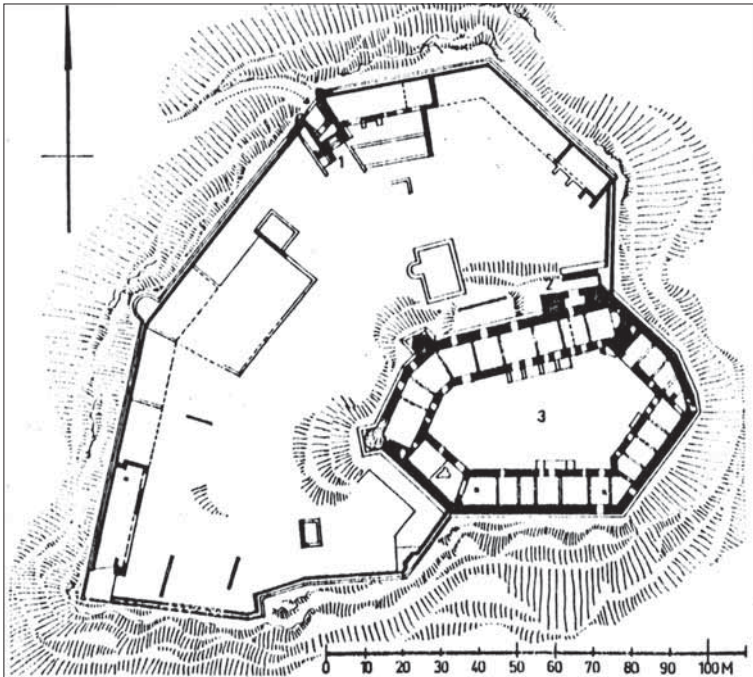
O důležitou zásobovací stanici lodí na cestě do Levanty, Konstantinopole a Černomoří měli velký zájem i Byzantinci a hlavně Janované, kteří se jí zmocnili a celou druhou polovinu 14. století i drželi. Benátčané se ale v roce 1403 vrátili, a když Osmané pět let po dobytí Konstantinopole obsadili v roce 1458 silou větší část morejského despotátu (Peloponés), Methóné se zesíleným opevněním se podařilo udržet do roku 1500. Přes zřízení druhého pásu fortifikace, zpevněného na severu rondelem, a polygonální věže u přístavu sultán Bajezid II. město po třech měsících dobyl. Protože Turci na velké modernizaci opevnění neměli žádný zvláštní zájem, podobu Modonu z této doby zachycuje ještě veduta z roku 1615. Benátčané se za pomoci Svaté aliance vrátili ještě roku 1686, pevnost dobyli a zejména její pevninské čelo zpevnili třemi barokními bastiony. Ani to však nepomohlo a roku 1715 padla znovu do rukou Turků. Vojský význam ztratila až za osvobozeneckých válek a osídlení se přemístilo před chátrající opevnění. Z pozdně antické fortifikace se zachovalo pramálo, ale případné výzkumy v opuštěném městě nejsou bez nadějí.

Monemvasia se dříve nazývala Malvasia a v této formě jména má svůj původ dosud používané označení mimořádné chuti sladkého vína. Řecké jméno se odvíjí od *moni embas-sis* – jediného vstupu, jenž zajišťoval po šíji (*isthmus*) přístup z pevniny na skalnatý poloostrov (dříve ostrov). Poloostrov má tvar obrovské kamenné převrácené lodi, jejíž dno tvoří protáhlé a poměrně ploché temeno hory a strmé svahy a srázy pak její boky. Temeno nese ruiny Horního města, zříceninu hradu Goula kastelové podoby a vzácný kostel Agia Sofia z přelomu 13. a počátku 14. století. Na povlnějším jihovýchodním boku se rozkládá dosud obydlené Dolní město se zachovanými hradbami, které se připojují k hraně plošiny Horního města. Monemvasia byla značně lidnatým městem se 40 kostely, ale hodně utrpělo poté, co v roce 1540 upadlo do tureckého područí a Horní město postupně zpustlo. Stejný osud hrozil i městu dolnímu a zachránil ho až rozvoj mezinárodní turistiky. Z opevnění Horního města se zachovaly ruiny hradeb po okrajích skal a zdívo hradu s nárožními hranolovými věžemi. Hranatými baštami a několika branami je vybaveno i opevnění Dolního města.

Obr. 6. Killini, Glarentza – situační plán zbytků města (podle Bon 1969, pl. 22, upraveno autorem).

Abb. 6. Kyllini, Glarentza – Lageplan der Stadtreste (nach Bon 1969, Pl. 22, abgeändert vom Verfasser).

Obr. 7. Chlemutzsi (Clairmont) – plán hradu (podle Müller-Wiener 1966, 84).

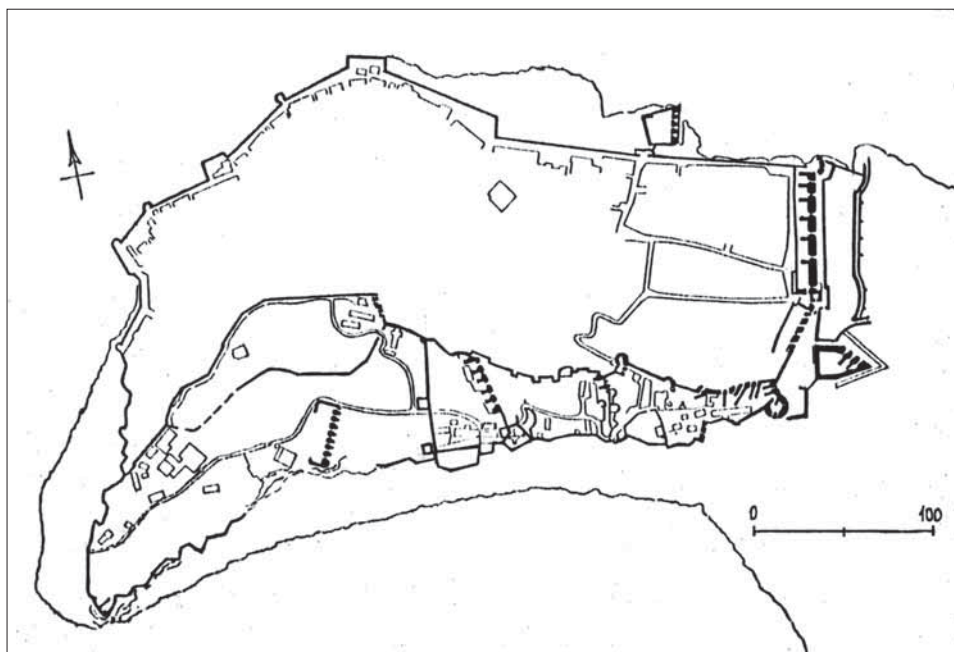
Abb. 7. Chlemoutsí (Clairmont) – Burgplan (nach Müller-Wiener 1966, 84).

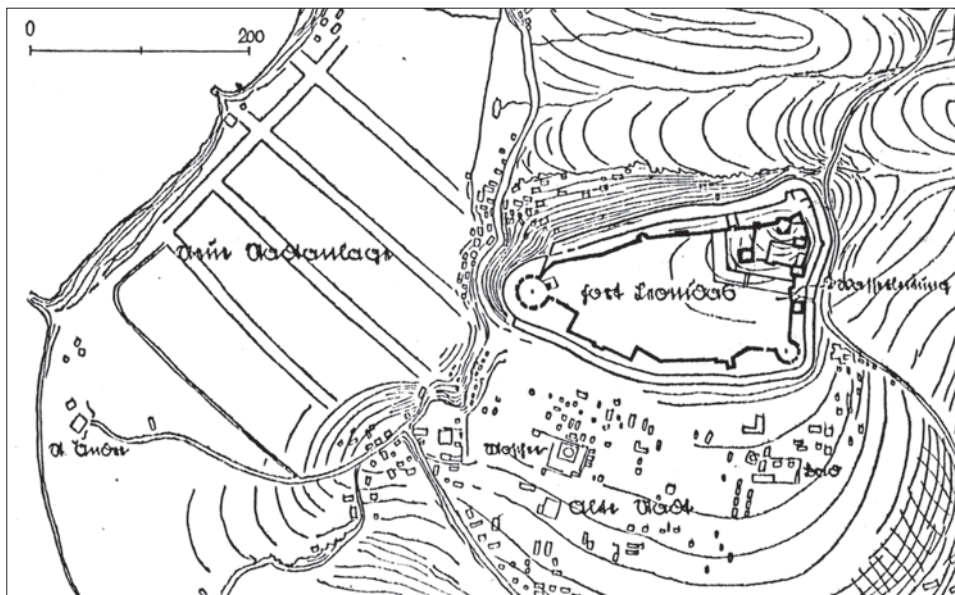
Obr. 8. Náfplio (Naupliá, Nauplion) – čelo hradu od jihovýchodu. Foto autor.

Abb. 8. Náfplio (Nauplia, Nauplion) – Burgfront von Südosten. Foto vom Verfasser.

Obr. 9. Náfplio (Nauplion) – situační plán hradu (podle Ebhardt 1958, 671, doplněno autorem).

Abb. 9. Náfplio (Nauplion) – Lageplan der Burg (nach Ebhardt 1958, 671, ergänzt vom Verfasser).

Obr. 10. Pátra (Patras) – situační plán hradu z roku 1833 (podle Ebhardt 1958, 642, upraveno autorem).

Abb. 10. Patra (Patras) – Lageplan der Burg aus dem Jahr 1833 (nach Ebhardt 1958, 642, abgeändert vom Verfasser).

Obr. 11. Pátra (Patras) – veduta jádra hradu od jihozápadu z poloviny 19. století (fec. Lemaitre, archiv autora).

Abb. 11. Patra (Patras) – Vedute der Kernburg von Südwesten von Mitte des 19. Jhdt. (fec. Lemaitre, Archiv des Verfassers).

Ačkoliv starší zdroje uvádějí vznik Monemvasie z iniciativy francké šlechty latinského císařství, místo skýtalo ideální podmínky pro obranu. Hrazeno bylo již přírodou – skalnatými srázy okolo náhorní planiny, takže domácí obyvatelstvo od 7. století doplnilo přístupnější úseky zdi a využilo ho jako útočiště proti Avarům a Slovanům. Ve 12. století již vylepšená byzantská pevnost vzdorovala Arabům a též morejský vévoda Guillaume II. de Villehardouin ji musel obléhat tři roky, než v roce 1246 dosáhl úspěchu. Brzy po zajetí v bitvě

s Michalem VIII. z nastupujícího císařského rodu Palaiologovců v roce 1259 byl přinucen Monemvasii i Mistru vrátit Byzantincům. Po obsazení morejského despotátu Turky po roce 1458 se Monemvasia dala v ochranu papeže a posléze Benátčanů. Snad někdy v 15. století k Hornímu městu přhradili osídlení na jižním svahu. Ani zesílená fortifikace (hlavně vstup do Horního města a nakoso postavená bašta kastelu) a výtečná poloha Monemvasie nezabránilly obsazení Turky, a to současně s pádem Nauplia a Argu. Z dějinného hlediska epizodický byl návrat Benátčanů v letech 1690–1715, ale svobodomyšlnost obyvatel se projevila v rychlém zapojení do války za samostatnost po roce 1820.

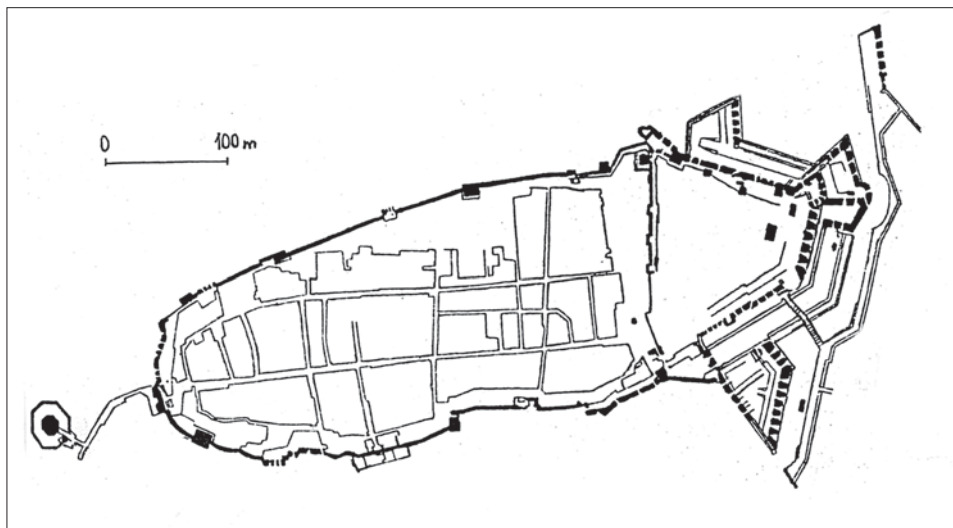
Historii je poněkud jiná Mistra. Patří k místům bez antické a byzantské tradice, ale tu zastupuje 7 km vzdálená Sparta, která byla v roce 1830 znovu osídlena osadníky z právě opuštěné Mistry. Opačný proces se odehrál po založení hradu na vrcholu a města na řídce osídlených jižních svazích a terasách kopce (620 m n. m.) dominujícího okolní Lakónské nížině. Obyvatelé Sparty pod pustnoucí římsko-byzantskou akropolí využili příležitost uchýlit se pod ochranu hradu založeného Guillaumem II. de Villehardouin v roce 1249. Hrad byl dvojdílný, v jižním a severním cípu jádru stály paláce, uprostřed podlouhlá kaple. Vévoda zřejmě započal i stavbu paláce v pozdějším okrsku despotů na terase v horním dílu města se samostatnou fortifikací. Alespoň východní křídlo paláce je vybaveno otvory s lomenými záklenky a goticky profilovaným ostěním. Těsně nad úpatím kopce běžel i druhý pás opevnění, který uzavíral četné měšťanské domy a církevní objekty.

Velká doba města nastala po návratu Byzantinců v roce 1262. Dokud bylo jen správním centrem jižního dílu poloostrova (do roku 1348), rostly především církevní objekty – chrámy, kláštery a komplex metropolit, ale též opevnění s klasickými hranolovými věžemi a ojedinele oblými baštami. Vrcholu Mistra dosáhla, když se stala sídlem morejských despotů, autonomních vládců Peloponésu. Nejprve to byly osoby z velmožského rodu Kantakuzenů, jimž ale v roce 1384 císař Ioannes V. despotát silou odebral a udělil ho svému synovi Theodorovi. Vedlejší větev Palaiologovců Mistru držela až do pádu do rukou Osmanů v roce 1460, ale předtím odolala několika tureckým vpádům a povstání usídlených Albánců. Snad dobrovolné podřízení spolupůsobilo, že Turci město podporovali, takže zůstalo zejména ekonomickým centrem Morey. Ale stavebně ustrnulo a jeho opevnění nejen nevylepšovali, ale z důvodů minimálního vojenského ohrožení chátralo. Nijak se ho nedotklo ani dočasné obsazení poloostrova Benátčany (1687–1715), kteří dali přednost zesílení fortifikace pobřežních pevností. Dobyť a vypálení Mistry Ibrahimem pašou za osvobozené války v roce 1825 nemohla beznadějně zastaralá fortifikace zabránit a došlo jen k provizorní obnově města, jehož obyvatelé brzy odešli do šachovnicovitě nově vyměřené Sparty. Jak ruiny města, tak hradu díky tomu dokonale uchovaly ducha a v minulém století konzervovanou hmotu byzantského středověku.

Asine u obce Drepano v Argolidě je přes dílčí pozoruhodnou zachovalost prý jen starověkou lokalitou. Švédské expedice již v meziválečném období kopal na skalnaté akropolí vybíhající do moře a po roce 1945 v tom pokračovaly. Akropole snad sloužila již městské osadě z mykénské doby, která znovu ožila v 8. století př. n. l., a dosud viditelné opevnění s hranatými věžemi vzniklo nejpozději na přelomu archaického a helénské období. Pevnost žila i v římské éře, a dokonce je doložen pobyt italských oddílů ve druhé světové válce. Není však vyloučeno dočasné využití místa Benátčany, kteří o ně ztratili zájem po opevnění vjezdu do Drepanské zátoky, příhodného to kotviště. Mimořádně na mapě Řecka od Abrahama Ortelia (1570) je v místě Drepana značka význačné osady se jménem Napoli vecchio, tedy staré, na rozdíl od Napoli (též s přívlaskem di Levante), dnešního Nauplia.

Bývalé město Messéné je obzvláště zajímavým případem. Jeho výrazné pozůstatky se nacházejí okolo vesnice Mavromáti severozápadně od Kalamaty a třeba jeho akropole s Dioovým chrámem na hoře Ithomi v severní obrubě opevnění dlouho přežívala přetvořena ve středověký klášter. Poslední opěrný bod obyvatel Messénie proti tlaku Sparty byl opuštěn, ale thébský vládce Epameinondas v roce 369 založil a nově opevnil město. Jeho 9 km dlouhé a kvalitní hradby s hranatými věžemi a „barbakánem“ Arkadské brány se osvědčily a Messéné

spolu s rovněž tehdy vybudovaným městem Megalopolis udržely poněkud upadající Spartu nějakou dobu na uzdě. Docela přirozeně je opevnění Messené podobné výtečně dochované fortifikaci Aigosthény ve východním cípu Korintského zálivu z doby po roce 345 př. n. l. Také Aigosthéna žila ještě v době pozdně římské a raně byzantské a stál v ní raně křesťanský kostel, který přestavěli pro pozdější monastýr. Obě opevnění spojuje použití čtyřhranných

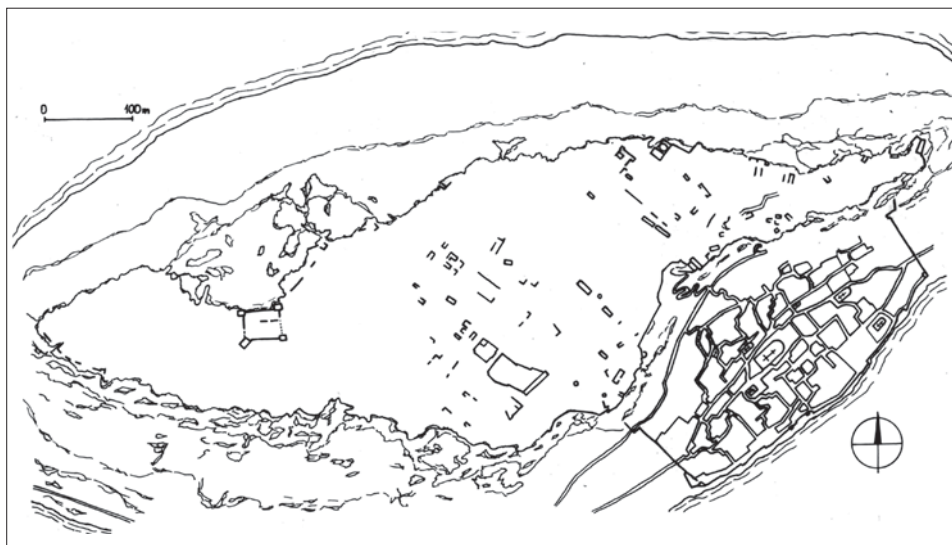
Obr. 12. Methóni (Methóné, Modon) – historický plán (podle Ebhardt 1958, 635).

Abb. 12. Methoni (Methone, Modon) – historischer Plan (nach Ebhardt 1958, 635).

Obr. 13. Methóné – detail přístupového přihrádku před druhou branou, zdivo obsahuje množství antických spolií (archiv autora).

Abb. 13. Methone – Detail des Eingangs der kleinen Vorburg vor dem zweiten Tor, das Mauerwerk enthält eine Fülle antiker Spolien. Archiv des Verfassers.

Obr. 14. Monemvasia – celkový situační plán komplexu (s využitím mapových podkladů a satelitních snímků vyhotovil autor).

Abb. 14. Monemvasia – Gesamtanlageplan des Komplexes (angefertigt vom Verfasser unter Heranziehung von Kartenmaterial und Satellitenaufnahmen).

Obr. 15. Monemvasia – letecký pohled na Dolní město a plošinu Horního města a hradu od východu (prodejná pohlednice Adam Editions, před rokem 2005).

Abb. 15. Monemvasia – Luftaufnahme der Unterstadt und dem Plateau der Oberstadt und der Burg von Osten (Ansichtskarte Adam Editions, vor 2005).

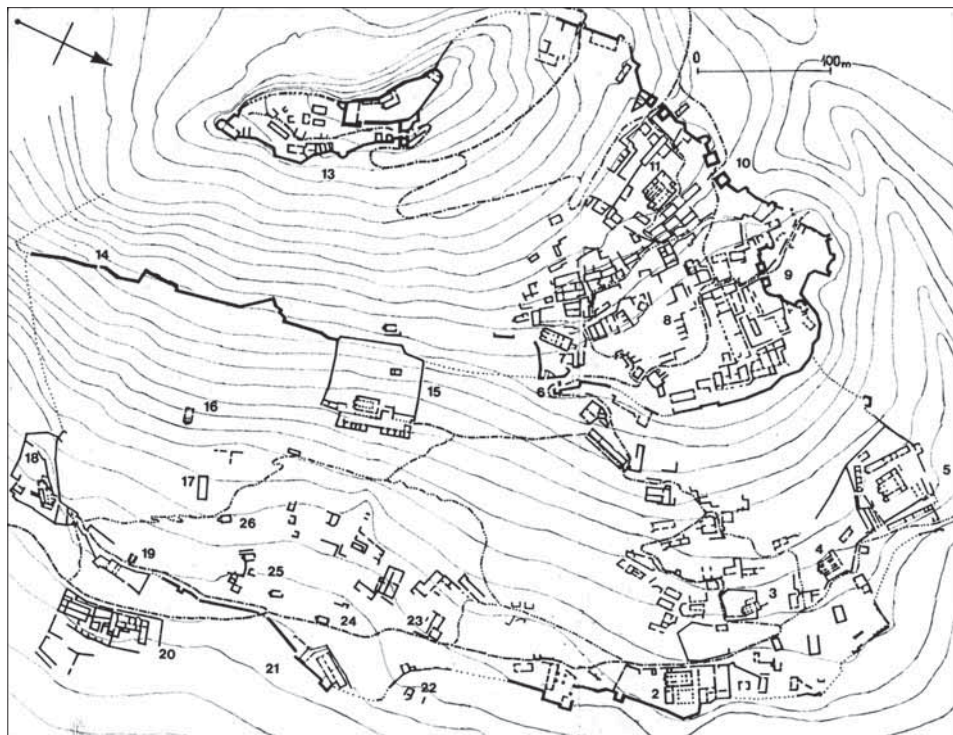
věží a lícního kvádrového zdiva s mírnou bosáží, přičemž jádro je sypané a lité. Při zběžném pohledu tak působí dojmem konstrukcí z doby posledních Štaufů, přestože se jim časově ani zdaleka nepřiblížily a mezi zánikem jedné a vznikem druhé uplynulo víc než půl tisíciletí.

Pylos (dnes Pilos) je pozoruhodný častými translacemi. Patrně Nestorův neopevněný palác stál přibližně 18 km severně od dnešního novověkého města. Středověký Pylos (Na-

Obr. 16. Monemvasia – severovýchodní nárožní věž hradu Goula. Foto autor.

Abb. 16. Monemvasia – nordöstlicher Eckturm der Burg Goula. Foto vom Verfasser.

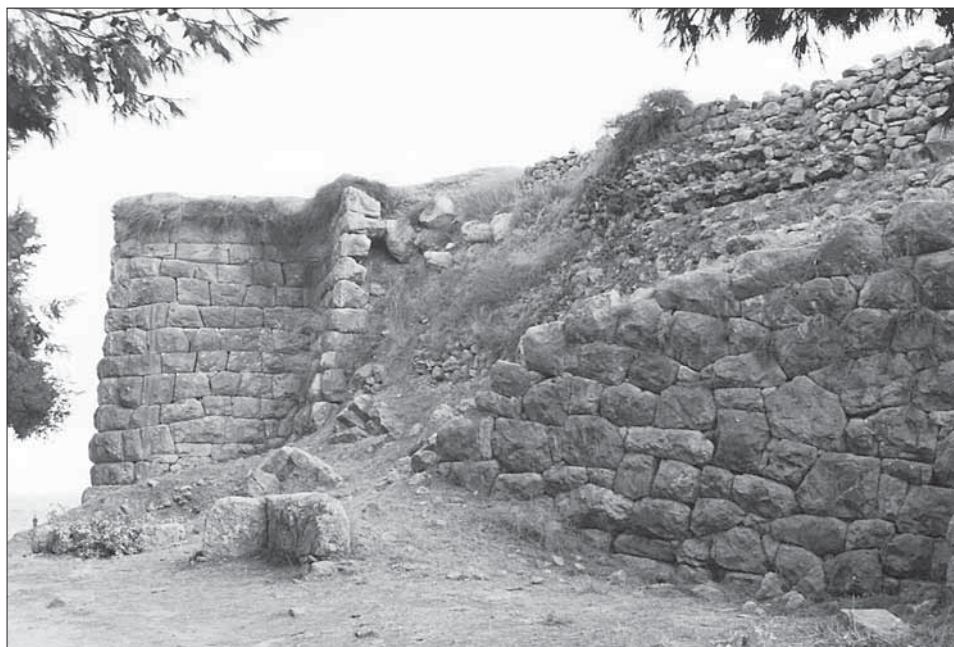
Obr. 17. Mistrás (Mistra) – celkový situační plán města a hradu (podle Chatzidakis 2003, 22–23, doplněno a upraveno autorem). Legenda (výběrově): 2 – Metropolis, 4 – Agios Theodoros, 5 – klášter Brontochion, 6 – Monemvasijská brána, 7 – Agios Nikolaos, 8 – náměstí a palác despotů, 9 – Nauplijská brána, 10 – horní brána, 11 – Agia Sophia, 13 – hrad, 15 – klášter Pandanassa, 18 – komplex Perivleptos, 17, 20, 23 – významné paláce měšťanů, 21 – Marmarský pramen.

Abb. 17. Mystras (Mistra) – Gesamtlageplan der Stadt und der Burg (nach Chatzidakis 2003, 22–23, ergänzt und abgeändert vom Verfasser). Legende (Auswahl): 2 – Metropolis, 4 – St. Theodor, 5 – Kloster Brontochion, 6 – Tor nach Monemvasia, 7 – St. Nikolaus, 8 – Stadtplatz und Despotenpalast, 9 – Tor nach Nauplia, 10 – Oberes Tor, 11 – St. Sophia, 13 – Burg, 15 – Kloster Pandanassa, 18 – Peribleptos-Komplex, 17, 20, 23 – bedeutende Bürgerpaläste, 21 – Marmaraquelle.

Obr. 18. Panorama Mistry – nahoře hrad, vlevo klášter Pandanassa, vpravo palác despotů, v popředí dole vnější městská hradba s věží (archiv autora).

Abb. 18. Panorama von Mystras – oben die Burg, links das Kloster Pandanassa, rechts der Despotenpalast, im Vordergrund unten die äußere Stadtmauer mit Turm. Archiv des Verfassers.

Obr. 19. Drepano, Asine – hranolová věž na východní straně akropole. Foto autor.

Abb. 19. Drepano, Asine – Prismenturm an der Ostseite der Akropolis. Foto vom Verfasser.

varino) se zase nacházel na pevninské šíji za severní úžinou mezi ní a ostrovem Sfaktéria. Nicolas II. de Saint Omer okolo roku 1278 postavil v obnovených hradbách akropole starověkého a raně byzantského Koryphasionu rozměrný hrad (95 × 80 m) a před ním i nevelkou hrazenou osadu. Hradby opatřené cimbuřím zesilovaly hranolové věže, modernější oblé bašty, včetně těch, které flankovaly bránu citadely, byly dílem Benátčanů. V roce 1423 totiž koupili Navarino od nástupců katalánského žoldnéřského společenstva Benátčané, naposled upravili opevnění, ale roku 1500 ho v souvislosti s dobytím důležitější pevnosti Methóné stejně zabral sultán Bajezid II. Ostřelování Navarina loďstvem Juanem d'Austria v roce 1572 bylo pro Turky vhodnou záminkou pro přeložení pevnosti na vhodnější místo při jižním vjezdu do Navarinské zátoky (Neokastro). Vznikla na místě bez antické tradice, ale s byzantskou venkovskou osadou (kostel Metamorphosis), která byla přihrazena k citadele v podobě šestiúhelné pevnosti s drobnými bastiony. Starý (Palaio) Pylos byl nejpozději počátkem 18. století opuštěn.

Přirozeně na Peloponésu existuje mnoho dalších středověkých a multikulturních opevněných lokalit, a právě kvůli jejich počtu jsou mnohé minimálně či zběžně prozkoumané. Proto je do jisté míry záslužné pořizování fotografické dokumentace amatérskými cestovateli a nadšenci. Plody jejich úsilí zčásti zpřístupňuje internet, což je jedna z předností tohoto elektronického média, ale právě laicko-amatérské přístupy nemohou přímé poznávání „in loco“ nahradit. Za návštěvu se milovníkům středověku nepochybně odvděčí poloostrov Mani (Maina) ukončený mysem Matapas (Tainaron). Kromě velkých křesťanských hradů i raných tureckých pevností jsou nezapomenutelné venkovské osady se shluky rodových obytných věží, jež mají obdoby v Toskánsku (tam ve městech) a gruzínské Svanetii. Při jejich soustředění ve společné ohradě mimo osídlení vzniká tak jakási analogie ke středoevropským „Ganerbenburgům“.

Jak z uvedených příkladů vyplývá, řada peloponéských fortifikací měla předvěkou tradici, často s přerušenou kontinuitou nebo dočasným úpadkem. Ovšem některé vrcholně středověké hrady starověké předchůdce neměly, a naopak jiné antické pevnosti zanikly bez nástupce nebo jejich nevelký díl využily stavby církevních institucí. Provedení a charakter opevnění zhruba od 4. století př. n. l. výrazně dokládají, že středověcí fortifikátoři proti tehdejším stavitelům sice nikterak nepokročili, ale v mnohém se poučili. Dovolme si proto závěrečný exkurs. Inspirace hrála zásadní roli i v případech kategorie hradních typů, nad nimiž probíhaly diskuse, vytvářely se teorie nebo jejich geneze byla pokládána za jednou provždy vyřešenou. Avšak stačí se ponořit do zvolna odhalovaného bohatství jiných kultur a vícekrát prezentované studie se proměňují v nepodložené konstrukce, jejichž cena spočívá ve faktografii, která žel často utrpěla účelovými úpravami. Postačuje nahlédnout do méně známého okruhu literatury, např. práce našeho krajana, architekta a orientalisty Amjada Bohumila Prochazky (1986; srov. též Willemsen 1974) a samovolně vyplyne třeba původ kastelových hradů vůbec. Základem, zejména těch s hranatými věžemi, jsou pozdně římské kastely, které především levantské prostředí akceptovalo, aplikacemi pozměnilo a přes

Obr. 20. Mavromáti, Messéné – opevnění Arkadské brány s „barbakánem“ na severozápadě města (podle Levi 1995, 173).

Abb. 20. Mavromati, Messene – Befestigung des Arkadischen Tores mit „Barbakane“ im Nordosten der Stadt (nach Levi 1995, 173).

Obr. 21. Palaio (Starý) Pylos – historický plán lokality z roku 1686 (podle Andrews 1953, 46).

Abb. 21. Palaio (altes) Pylos – historischer Plan von 1686 (nach Andrews 1953, 46).

Obr. 22. Palaio Pylos – čelní hradba předního dílu, která byla viditelně zvýšena (archiv autora).

Abb. 22. Palaio Pylos – Stadtmauerfront des vorderen Teils, der gut erkennbar aufgestockt wurde (Archiv des Verfassers).

účastníky křižáct se vrátily do Evropy. Proto i termíny italský, středoevropský či francouzský kastel zůstávají víceméně jen označením podle zemí nejčastějšího použití a zavedenou nomenklaturní uzáncí bez původního obsahu.

Literatura (výběr)

- ANDREWS, K., 1953: Castles of Morea. Princeton (³Athens 2006).
- BLIN, R., 2004: Châteaux croisés de Grèce: Fortifications franques de Morée, *Histoire Médiévale* 56, 58–67.
- BOARDMAN, J., 1975: Řecké umění. Praha.
- BON, A., 1951: Le Peloponnesé byzantin jusqu'en 1204. Paris.
- 1969: La Morée franque. Recherches historiques, topographiques et archéologiques d'Achaïe (1205–1430). Paris.
- BUKOVSKÝ, J., 1981: Pozostatky franskej gotiky na gréckom Peloponéze, *Technické noviny* 29, č. 15, 16.
- BURIAN, J.–OLIVA, P., 1984: Civilizace starověkého Středomoří. Praha.
- COINS, 2010: Coins of the Principality of Achaia, www.medievalcoins.ancients.info/Achaia.htm, cit. 26. 1. 2010.
- CORINTH, 1967: Corinth. A brief History of the City and Guide to the Excavations (publ. American School of Classical Studies at Athens z r. 1967). Athens.
- EBHARDT, B., 1958: Der Wehrbau Europas im Mittelalter 2/II. Stollhamm.
- ECKHARDT, A., 1971: Studien zur Baugeschichte früher Kreuzritterburgen in Griechenland. Berlin.
- FRÖDIN, O., 1938: Results of the Swedish Excavation at Asine 1922–1930. Stockholm.
- GERTWAGEN, R., 2000: Venetian Modon and its Port (1358–1500). In: *Mediterranean Urban Culture 1400–1700* (Cowan, A., ed.), 128–148. Exeter.
- GIULIANI, J., 1962: La urbanistica delle città greche. Roma.
- CHATZIDAKIS, M., 2003: Mistra. Die mittelalterliche Stadt und die Burg. Athens.
- KARPODIN-DIMITRIADI, E., 1998: Kastrá tis Peloponnisou. Athens.
- LEVI, P., 1995: Svět starého Řecka. Kulturní atlas. Praha.
- LOCK, P., 1995: The Franks in the Aegean, 1204–1500. London.
- 1998: Castles and Seigneurial Influence in Latin Greece. In: *From Clermont to Jerusalem: The Crusades and Crusader Societies 1095–1500* (Murray, A. V., ed.), 173–186. Turnhout.
- LOCK, P.–SANDERS, G., 1996: *The Archeology of Medieval Greece*. Oxford.
- MOLIN, K., 2001: *Unknown Crusader Castles*. New York–London.
- MÜLLER-WIENER, W., 1966: *Burgen der Kreuzritter auf Zypern und der Ägäis*. München–Berlin.
- NICOLLE, D., 2007: *Crusader Castles in Cyprus, Greece and the Aegean 1191–1571*. Oxford.
- PARADISSIS, A., 1994: *Fortresses and Castles of Greece*. Anixi.
- PELOPONNES, 1997: Peloponnes. Burgen & Kloster (Vogiatzis, G., ed.). Athens.
- PLEHN, CH., b. d. (1972): *Kreuzritterburgen auf dem Peloponnes*. München–Zürich.
- PROCHAZKA, A. B., 1986: *Introduction to Islamic Architecture*. Zürich.
- SHAWCROSS, T., 2009: *The Chronicle of Morea*. Oxford.
- SCHNEIDER, L., 2006: Peloponnes. DuMont Kunstführer. Ostfildern.
- TABULA, 1976: *Tabula imperii Byzantini 1* (Hunger, H., ed.). Wien.
- TRAQUAIR, R., 1905–1906: Laconia I: Medieval Fortresses. In: *Annual of the British School at Athens* 12, 259–276. Athens.
- 1906–1907: Medieval Fortresses of the North-Western Peloponnesus. In: *Annual of the British School at Athens* 13, 268–284. Athens.
- VILLEHARDOUIN, G. DE, 1908: *The Memoirs or Chronicle of the Fourth Crusade and The Conquest of Constantinople* (trans. F. T. Marzials). London.
- WILLEMSEN, C. A., 1974: Componenti della cultura Federiciana nella genesi dei castelli svevi. In: *Castelli, torri ed opere fortificate di Puglia* (De Vita, R., ed.), 393–422. Bari.
- WINTER, F. E., 1971: *Greek Fortifications*. London.
- ZÁSTĚROVÁ, B. A KOL., 1994: *Dějiny Byzance*. Praha.

Zusammenfassung

Zur Adaption und Nutzung antiker Befestigungsanlagen auf dem Peloponnes im Mittelalter

Die Halbinsel Peloponnes eignet sich gut dazu, die ab der Antike erfolgten Wandlungen der Befestigungsanlagen in Griechenland zu beobachten. Wichtig dabei ist jeweils die Problematik der zeitlichen Abfolge und der Nutzung älterer Fundstellen, sei es einer kontinuierlichen oder mit Hiatus, oder es handelte sich um einen mittelalterlichen Neubau. Antikes Mauerwerk wurde bei der Festung Larissa bei Argos verwendet. Das Untergeschoss in der Kernburg ist mykenischen Alters, der östliche Abschnitt der Burgmauer stammt jedoch aus klassischer (hellenistischer [?]) Zeit. Die byzantinische Burg wurde nach 1211 von den Franken und dann von den Venezianern umgebaut. Der Umfang von Akrokorinth ist ebenfalls durch die Antike gegeben (aus dem Mittelalter stammt die Befestigung der ersten beiden Tore und die Residenz der Villehardouins mit Donjon aus der Mitte des 13. Jahrhunderts). Nach 1458 wurde von den Türken bereits nichts Wesentliches mehr unternommen. Auch die nach 1210 gegründete Stadt Glarentza nutzte die Lage und die Befestigungsanlage des antiken Kyllene und ging irgendwann nach der Belagerung durch die Türken

(vor 1460) unter. Die ca. 6 km entfernte Burg Chlemoutsi, dem Musterbeispiel einer westlichen Burg ohne antiken Vorgänger, wurde 1238 von den Fürsten von Achaia gegründet.

Der uralte Ursprung von Nauplion ist kaum zu erkennen. Die Hafenstadt verfügt über Fragmente aus dem 5.–4. Jahrhundert v. Chr., die auf der Burg von Aktivitäten aus der Renaissance verdeckt werden, übrig geblieben ist nur ein römischer Turm und die Fundamente einer gotischen Mauer. Die Anhöhe oberhalb der Burg wurde noch in den Jahren 1685–1715 von den Venezianern durch die interessante Palamidi-Festung gesichert. Die in der Nähe gelegene Burg von Tiryns büßte wegen ihrer ungünstigen Lage schon im 11. Jahrhundert v. Chr. ihre Funktion ein. Auch die Hafenstadt Patras ist der Nachfolger eines antiken Zentrums, aber auch die mittelalterliche Erzbistumstadt hat die moderne urbanistische Struktur nicht beeinflusst. Jedoch ist die Akropolis aus der Mitte des 6. Jahrhunderts erhalten geblieben, der die Franken einen regelmäßigen Kern mit rechteckigem Donjon hinzugefügt haben.

Eine wichtige spätrömische Festung war die Hafenstadt Methoni (ital. Modon). Im 12. Jahrhundert wurde der am Weg zur Levante und nach Konstantinopel liegende damalige Piratenstützpunkt zu einer kleinen, gut befestigten Stadt umgebaut. Deshalb haben ihn die Osmanen erst im Jahr 1500 erobert. Die vorübergehende Rückkehr der Venezianer im Jahr 1686 brachte der Landseite der Festung drei Bastionen. Der befestigte Komplex von Monemvasia nimmt eine nur über eine enge Landenge erreichbare Felsenhalbinsel ein. Die im 7. Jahrhundert befestigte Höhe des Felsens (heute Ruinen der Oberstadt und der Burg Goula) war ein Zufluchtsort vor den Awaren und den Slawen. 1246 wurde die byzantinische Festung für kurze Zeit von den Franken erobert und nach 1460 von den Venezianern übernommen. Damals hat die Unterstadt mit den rechteckigen Bastionen bereits gestanden. Jedoch weder diese Tatsache, noch die hervorragende Lage konnten die Belagerung Monemvasias durch die Türken im Jahr 1540 verhindern.

Mystras hat keine antike und byzantinische Tradition wie das 7 km entfernte Sparta. Die griechischen Bewohner Spartas gründeten am Südhang unterhalb der 1249 von den Villehardouins errichteten Burg eine mit der Burg verbundene Stadt. Nach der Rückkehr der Byzantiner im Jahr 1262 wurde der Despotenpalast vergrößert und es entstanden viele sakrale Objekte. Zwei Befestigungsstreifen wurden von Prismentürmen und Rundbastionen verstärkt. Die Stadt wurde 1460 von den Türken belagert, jedoch gab man sie erst im Jahr 1830 auf, als ihre Einwohner sich im wieder aufgebauten Sparta ansiedelten.

Anders Asine, das trotz einem bemerkenswerten Erhaltungszustand angeblich nur eine antike Fundstelle ist. Ihre Stadtmauern mit Prismentürmen und einer Vorderseite aus leicht bossierten Quadern erinnern an die Mauern spätgotischer Staufenburg. Noch ausdrucksvoller ist es im Falle der Befestigung der Stadt Messene (nach 369 v. Chr.), deren Akropolis auf dem Berg Ithome zu einem byzantinischen orthodoxen Monasterium umgewandelt wurde. Vergleichbar ist die vorzüglich erhaltene Fortifikation von Aigosthena aus der Zeit nach 345 v. Chr., die in der Römerzeit und in der frühbyzantinischen Zeit noch lebte. Pylos zeichnet sich durch Translationen aus. Am nördlichsten Punkt von der heutigen Stadt stand offenbar der Palast des Nestors. Das nördlich von der Insel Sphakteria gelegene mittelalterliche Pylos (Navarino) wurde um das Jahr 1278 innerhalb der wieder aufgebauten und von Prismentürmen verstärkten Stadtmauern des antiken und byzantinischen Koryphasion gegründet. Die Rundbastionen wurden nach 1423 von den Venezianern errichtet, sie konnten aber nicht verhindern, dass Pylos in die Hand der Türken fiel. Nach 1572 errichteten die Türken oberhalb des heutigen Pylos eine Festungsanlage.

Auf dem Peloponnes existiert demnach eine Fülle von multikulturellen und nur mittelalterlichen Befestigungen, umgekehrt sind andere antike Festungsanlagen ohne Nachfolger verschwunden. Der den Befestigungen ungefähr ab dem 4. Jahrhundert v. Chr. eigene Charakter belegt, dass die mittelalterlichen Festungsbauer zwar nicht viel weiter waren als die antiken Bauherren, von diesen aber Vieles erlernt hatten. Außer den christlichen Burgen sind ländliche Siedlungen mit gehäuft auftretenden Wohntürmen als adelige Sitze interessant, die in der Toskana (dort in den Städten) und in der georgischen Region Swanetien ihre Entsprechung haben.